

I. ШУМЕР: МАТРИЦАТА НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА

Началото на всички неща

Първата писменост, първите градове, първата държава, литературата, архитектурата, плуга, платноходката – заради всички тези постижения шумерите са смятани за създатели на най-древната цивилизация в историята на света. Тя е възникнала преди повече от 6000 години в Месопотамия между реките Тигър и Ефрат, които се сливат малко преди Персийския залив, и е просъществувала повече от 2000 години (от ок. 4500 г. пр.н.е. до ок. 1900 г. пр.н.е.). Самата дума Месопотамия е от древногръцки произход и означава „земя между две реки“ или Двуречие.

Преди около 10 000 години в Месопотамия започнали да изникват малки поселища. Хората, които ги обитавали, отглеждали животни, садели пшеница и едновременно с това продължавали да се занимават с лов и събирателство. Постепенно поселищата се разраснали и

животът в тях започнал да зависи все повече от обработването на земята. Тази протошумерска цивилизация е известна като Обейдска култура и тя направила бързи крачки в областта на скотовъдството, земеделието, тъкачеството, дърводелството и грънчарството.

Шумерите установили контрол над Месопотамия някъде около 3000-та година пр.н.е. Те били известни с прозвището си „черноглавите хора“ заради черните си коси. Шумерското общество имало обособена класова структура с царе, благородници, жреци и простолюдие. Вишата класа живеела в просторни дворци, а победната част от населението обитавала колиби със сламени покриви.

Поради недостига на дърво, камък и други минерали шумерите били принудени да създадат най-ранната в историята търговска мрежа както по суша, така и по вода. Техният най-важен търговски партньор била островната държава Дилмун (вероятно днешен Бахрейн), която имала монопол над търговията с мед, но шумерските търговци пътували също до Анатолия и Ливан за кедрово дърво и до Оман и долината на Инд за злато и скъпоценни камъни. Шумерите имали особена слабост към лапис лазули – синкав скъпоценен камък, използван в изкуството и бижутерията – и има доказателства, че са пътували чак до Афганистан, за да си го набавят. Пред-

полага се също, че страните Маган и Мелуха, с които е известно, че Шумер е търгувал, са всъщност Египет и Етиопия. Дългите пътешествия дали тласък на икономическото, социалното и материалното развитие на Шумер и с разрастването на търговията шумерските градове започнали да събират данъци и разработили системи за поддържане на нужната документация.

Шумерите били дълбоко религиозни и държали своите богове отговорни за социалния ред и природните явления. Религиозните служители и жреци се ползвали дори с по-голяма тежест от шумерските царе. Из цялата страна се издигали храмове, които постепенно били заменени от високи пирамиди, известни като зикурати*. Религията била значително подпомогната от появата на писмеността, която станала важно средство за предаване на сакрални знания за жреците.

Контролът на шумерите над региона продължил две хилядолетия, след което през 2004 г. пр.н.е. преминал в ръцете на вавилонците. Цялото знание за тяхната история, език и технология – дори името им – били забравени. Техните тайни останали погребани в пустините на Ирак чак до XIX в., когато френски и британски учени се натъкнали на шумерски артефакти, докато

* Зикурат, масивна терасовидна пирамида с наклонени тераси и нива, на чийто връх се е предполагало, че живее божеството, на което била посветена. – Б. а.

търсели следи от древните асирийци. Оттогава насетне археолозите са открили хиляди образци на шумерското изкуство, грънчарство и скулптура и около 500 000 глинени плочки, повечето от които все още не са преведени. Но въпреки многобройните загадки, които забулват тази древна страна, няма съмнение, че това е най-старата цивилизация на планетата, послужила като матрица за развитието на цялата човешка цивилизация. Има и още една особеност, с която се отличава културата на Шумер – нейният позитивизъм. От нея като че ли струи светлина и енергия за разлика от други цивилизации, които като че ли са погълнати от мрак. Съхранените литературни източници ни разкриват древните шумери като пълнокръвни хора, улисани в стопанските си занимания, наслаждаващи се на живота, бързачи да забогатеят, пиещи бирата си, вярващи в боговете си и в това, че живеят в един подреден свят. Има нещо очарователно в това да откриеш, че началото на всичко е било заложено от народ, зареден с такъв оптимизъм.

Шумерските градове

През четвъртото хилядолетие в Шумер се появила група от градове държави. Те обикновено се състояли от добре укрепен метрополис, доминиран от зикурат, и села, намиращи се из-

вън стените. Цялата обработваема земя извън крепостните стени била осеяна с мрежа от канали, които отвеждали богатите на наноси води на Тигър и Ефрат до нивите. Политическата власт първоначално била в ръцете на гражданите. Формата на управление била нещо като протодемокрация, но със засилването на съперничеството между отделните градове държави бил въведен царският институт.

Сред по-важните градове на Шумер можем да споменем Ериду, може би най-ранния от тях, Нипур, Лагаш, Киш, Ур и Урук, несъмнено най-големия.

Ериду, първият град

Смята се, че Ериду е най-ранната градска цивилизация в историята на света*. Градът възникнал на Персийския залив около 5400 г. пр.н.е. (тоест преди 7400 години) в Южна Месопотамия и гражданите му възприели цялата култура, бит и традиции на шумерския начин на живот. Също като другите шумерски градове, той имал авто-

* Другият претендент за първия истински град на Земята е загадъчният Чаталхьоюк (днешна Турция), който възникнал преди около 9600 години, оцелял цяло хилядолетие и изчезнал няколко века преди основаването на Ериду. Но поради това, че за него се знае много малко и градът не влиза в контекста на определена култура, първенството е дадено на Ериду. – Б. а.

номно управление със свой собствен владетел. Ериду бил основан от обейдите – споменатите вече протошумери, които установили делови и търговски отношения с всички останали градове в региона. Затова може да се твърди, че шумерите са създали първия търговски център в историята на света. С течение на времето влиянието на Ериду отслабнало и първенството минало в ръцете на Урук.

Урук, първата метрополия

Урук, най-големият сред шумерските градове, е бил разположен средишно между реките Тигър и Ефрат, простирал се е на територия от 6000 кв.м и е бил укрепен отвсякъде с високи стени. Някои изчисления сочат, че населението му заедно с околностите е достигало до 90 000 души (по време когато цялото население на Земята вероятно е било в порядъка на 15 милиона души), което го прави първата истинска метрополия в историята на света. В града са се издигали храмови комплекси, дворци и монументални тухлени постройки, украсени с мозайки от цветни глинени конуси. По улиците е имало статуи от камък и метал и барелефи. Населението се е състояло от занаятчии, чиновници, военни, жреци и аристокрация и е било класово разделено.

Най-известният от владетелите на Урук е бил

легендарният цар Гилгамеш, управлявал през XXVII в. пр.н.е., по чиято заповед били издигнати градските стени.

Урук постепенно западнал около 2000 г. пр.н.е. в контекста на войните между Вавилон и Елам. Продължил да бъде обитаван по времето на Селевкидите и партите (III – II в. пр.н.е.) и бил напуснат непосредствено преди ислямската инвазия от 633–638 г.

Войни и борби за власт

Въпреки че делели общ език и културни традиции, шумерските градове държави водели почти нескончаеми войни, които довели до появата на многобройни династии и честа смяна на седалището на царския институт. Някъде около 2600 г. пр.н.е. избухнала борба за власт между Киш, Ереч и Ур, поради което през следващите 400 години на царския престол се възкачвали най-различни владетели. Киш установил контрол за кратко до възхода на урукския цар Еншакушана, чиято династия просъществувала до идването на завоевателя Лугал Анне Мунду, който се задържал на власт деветдесет години и разширил царството си чак до Средиземноморието. Лугал Анне Мунду победил също гутеите, народ, който обитавал източните планини на Ирак и който след време щял да завладее целия Шумер.

През 2500 г. пр.н.е. дошла на власт Кубаба, единствената жена, спомената в Списъка на шумерските царе, който уточнява техните имена и завоевания. Нейният син Пузур Суен сложил началото на четвъртата династия на Киш, управлявал в продължение на 25 години и бил наследен от сина си Ур Забаба.

Някъде около 2450 г. пр.н.е. цар Еанатум от Лагаш победил своя главен съперник, града държава Умма, след граничен конфликт. За да ознаменува победата си, Еанатум наредил да бъде издялана така наречената „Стела на лешоядите“, мрачен варовиков паметник, представящ птици, които се хранят с плътта на враговете му. Под управлението на Еанатум Лагаш покорил целия Шумер, но това бил само един от градовете държави, които господствали над Месопотамия в нейната история.

Вътрешните боричкания довели до определени военни нововъведения – предполага се, че шумерите са изнамерили фалангата и обсадната война, – но те също така ги направили уязвими и за външни нашествия. През по-късните етапи от тяхната история шумерите били нападани от еламити, гутеи и акадци.

Следващата голяма фигура на историческата сцена в този регион бил Саргон Велики, който покорил Шумер около 2300 г. пр.н.е. и създал Акадската империя. Саргон I е акадец, чието ми-

нало е забулено в легенди, част от които според някои са съчинени от самия него. Твърди се, че той бил незаконно дете на висша жрица, която го сложила в кошница и го пустила в реката, история, която по-късно се приписва на Моисей в Стария завет. Шумерска легенда пък разказва, че той бил син на градинар, който се издигнал до поста на виночерпец на споменатия по-горе цар на Киш Ур Забаба, внук на владетелката Кубаба. Ур Забаба бил победен от царя на Урук, който на свой ред бил покорен от Саргон. Впоследствие Саргон завладял градовете Ур, Умма и Лагаш и се наложил като едноличен владетел. Завоеванията му стигнали чак до Персийския залив. Акадското царство обединило шумерите и акадците, създавайки първата в света мултинационална империя. Тя представлявала политическа и социална цялост, управлявана чрез обща администрация, армия и държавен апарат. След като покорила шумерските градове, Акадската империя продължила да се разширява още двеста години, завоювайки Оман, Сирия, Елам и големи части от Средиземноморието.

Саргон се превърнал в най-великия човек, който бил живял дотогава на Земята. Неговата столица Агаде (Акад) на юг от Киш станала главен център в древния свят и важно речно пристанище. Там се помещавала и армията на Сар-

гон, която е смятана за първата организирана постоянна армия в историята.

Саргон сложил ръка и на религиозния живот в Акад и Шумер, правейки дъщеря си Енхедуана главна жрица на култа на лунния бог в Ур. Енхедуана е запомнена в историята с нейните преписи на храмовите химни, каквито тя също собственоръчно писала.

Управлението на Саргон продължило петдесет години и след смъртта му срещу сина му Римуш се надигнал всеобщ бунт, в който той бил убит. Братът на Римуш, Манищущу, бил сполетян от същата съдба. По време на управлението на внука на Саргон, Нарам-Син, Акадската империя достигнала най-голямото си могъщество.

Гутеите нахлули в Акад през 2193 г. пр.н.е. при царуването на сина на Нарам-Син Шаркалишари. Настъпило време на хаос и анархия. И докато целият регион бил под властта на гутеите, могъщият град Агаде изчезнал от историята.

Акадската империя просъществувала от 2334 г. до 2154 г. пр.н.е. до идването на власт на една неошумерска династия. Това бил последният импулс на Шумер да си възвърне изгубеното величие. През 2100 г. пр.н.е. царят на Ур Утухегал успял да победи гутеите, но управлението му било кратко. След него на трона на Ур се възкачил Ур-Наму, който сложил началото на нова династия, задържала се на власт около век. Ур-

Наму създал първия писан законник в историята и училищна система за нуждите на държавната администрация. Тя носела името „Едуба“ и съхранявала своите архиви върху глинени плочки.

Неошумерите останали на власт през следващите години, но политиката им била твърде отворена и през XX в. пр.н.е. в Месопотамия вече се били заселили многобройни номадски племена, наречени амореи, които възприели културните традиции на Шумер и Акад като свои. Скоро след това обаче амореите започнали да превземат шумерските градове един по един, което довело до падането на неошумерската империя. Шумерската цивилизация се сгромолясала окончателно, когато град Ур бил превзет от еламитите през 2004 г. пр.н.е. Впоследствие еламитите били асимилирани от по-многобройните амореи и така се родили вавилонците, което бележи и края на шумерите като обособен самостоятелен народ. Но наследството на Шумер продължава да живее и днес благодарение на техните нововъведения и изобретения, които могат да бъдат видени във всички аспекти на съвременния живот като аритметиката, астрономията, литературата, изкуствата и др.